

แสวงหา

ท้องที่ที่รบกับพม่าคราวศึกบางระจัน

“แสวงหา” เป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน และมีที่ว่าการอำเภออยู่ในตำบลแสวงหา สำหรับชื่อตำบลแสวงหานี้ ก็เป็นชื่อหมู่บ้านแสวงหามาก่อน ดังนั้นชื่อ “แสวงหา” นี้ จึงเป็นชื่อที่ตั้งกันมาเป็นหมู่บ้านก่อน แล้วยกฐานะเป็นชื่อตำบล และอำเภอตามลำดับ สำหรับชื่อ “แสวงหา” นี้ หมายถึงการเที่ยวหา การค้นหา หรือการเสาะหา ที่นำชื่อขึ้นมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านชนนนี้ มีผู้เล่ากันต่อ ๆ มาว่า

เดิมหมู่บ้านนี้มีคนมาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่ทว่าบริเวณแถบนี้เป็นป่าไม้และป่ารก จึงเป็นที่ทำเลที่อยู่อาศัยของฝูงสัตว์นานาชนิด เช่น เสือ กวาง และละมั่ง เป็นต้น จึงมีนักล่าสัตว์เป็นจำนวนมากมาล่าสัตว์ในบริเวณป่าแถบนี้เสมอ ต่อมานักล่าสัตว์เหล่านั้นต่างก็รวมกันตั้งชุมชนหมู่บ้านขึ้น สำหรับเป็นที่พักจากการล่าสัตว์ โดยให้ชื่อหมู่บ้านตามอาชีพล่าสัตว์ของตนว่า “บ้านพราน” (ปัจจุบันบ้าน-

พรานเป็นชื่อตำบลหนึ่ง ในอำเภอแสวงหาห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาประมาณ ๒ กิโลเมตรเศษ)

ต่อมานักล่าสัตว์หรือหมู่พรานทั้งหลายที่มาตั้งหมู่บ้านที่ชื่อว่าบ้านพรานนี้ ก็คอยหาโอกาสทำการล่าสัตว์ในบริเวณป่าที่มีสัตว์อาศัยอยู่ชุกชุม และมีป่าแห่งหนึ่งซึ่งอยู่เหนือหมู่บ้านพรานขึ้นไป มีสัตว์มากินดินโป่ง และลงหนองน้ำชุกชุม จึงพากันไปทำการไล่ต้อน ค้นหาสัตว์และยิงสัตว์ป่าในบริเวณป่าแถบนี้เสมอ บริเวณป่าแถบนี้จึงได้ชื่อว่า “ป่าแสวงหา” และเมื่อก้นหาสัตว์ป่าและยิงสัตว์ป่าในบริเวณป่านี้แล้ว สัตว์เหล่านั้นก็วิ่งมาตกยิงตาย ณ บริเวณป่าถัดมา บริเวณป่าแถบนี้จึงมีชื่อว่า “ป่าเพชรสังหาร” ต่อมาบริเวณป่าแสวงหาและป่าเพชรสังหารจึงมีคนอพยพไปอยู่มากขึ้นกลายเป็นหมู่บ้านไป ป่าแสวงหาจึงเป็นบ้านแสวงหาและป่าเพชรสังหารจึงเป็น “บ้านเพชร” ซึ่งปัจจุบันอยู่ตำบลแสวงหานั่นเอง

บ้านแสวงหา มีฐานะเป็นตำบลแสวงหา ขึ้นกับอำเภอโพธิ์ทองเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่องค์ตำบลสี่บัวทอง ซึ่งมีเขตติดต่อกับตำบลแสวงหา และมีเขตติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี บริเวณแถบนี้เป็นป่ามีโจรผู้ร้ายหลบซ่อนอยู่มาก ทางราชการจึงไปตั้งหน่วยปราบปรามขึ้นที่ตำบลแสวงหา

เพราะหมู่บ้านตำบลแถบนี้ห่างไกลจากที่ว่าการอำเภอโพธิทอง
มากนัก

ต่อมาทางราชการเห็นว่าตำบลต่างๆ แถบนี้ตั้งห่างไกล
จากที่ว่าการอำเภอโพธิทองมาก ราษฎรเดินทางไปติดต่อ
ราชการไม่สะดวก โจรผู้ร้ายก็มีชุกชุม การตั้งหน่วยปราบ
ปรามเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ทางราชการจึงคิดที่จะแบ่งเขต
การปกครองของอำเภอโพธิทองเสียใหม่ เพราะอำเภอ
โพธิทองมีเขตการปกครองหลายตำบลทั้งห่างไกลด้วย ทาง
ราชการจึงยกฐานะตำบลแสวงหาขึ้นเป็นกิ่งอำเภอแสวงหาเมื่อ
ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ โดยยกตำบลในท้องที่อำเภอโพธิทองไปขึ้น
กับกิ่งอำเภอแสวงหา รวม ๕ ตำบลด้วยกัน อันมีตำบล
แสวงหา บ้านพราน หัวไผ่ จำลองและสี่บัวทอง

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๙ ทางราชการได้ยกฐานะกิ่งอำเภอ
แสวงหาขึ้นเป็นอำเภอแสวงหามาจนทุกวันนี้ และต่อมา พ.ศ.
๒๕๐๕ ได้แบ่งเขตตำบลสี่บัวทองออกเป็น ๒ ตำบล คือ
ตำบลสี่บัวทองกับตำบลวังน้ำเย็น อำเภอแสวงหาจึงมีเขตการ
ปกครองเป็น ๖ ตำบล ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

ท้องที่ในอำเภอแสวงหาได้ปรากฏในประวัติศาสตร์
และในพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาตอนปลายหลายแห่ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนก่อนที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ชาวไทยผู้กล้าหาญไปตั้งค่ายบางระจันขึ้นต่อสู้กับพม่า และท้องที่อำเภอแสวงหาที่เองที่เป็นสนามรบระหว่างไทยกับพม่าในสมัยนั้น และเข้าใจว่าชาวไทยในท้องที่อำเภอแสวงหาคงจะอพยพไปอยู่ในค่ายบางระจันหมด เพราะมีระยะห่างกันเพียง ๔-๕ กิโลเมตรเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีชาวบ้านสี่บัวทอง ๔ คน เป็นหัวหน้าในการรวบรวมผู้คนตั้งค่ายบางระจันขึ้นต่อสู้พม่า ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารตอนหนึ่งว่า

“... ครั้น ณ เดือนสามปีระกาสัปตศก พวกชาวเมืองวิเศษชัยชาญ และเมืองสิงคบุรี เมืองสวรรคบุรีเข้าเกลี้ยกล่อมพม่า พม่าเร่งเอาทรัพย์เงินทองและบุตรหญิง จึงชวนกันลวงพม่าว่าจะให้บุตรหญิงและเงินทอง แล้วคิดกันจะสู้รบพม่า บอกกล่าวชักชวนกันทุก ๆ บ้าน และนายแทน ๑ นายโช ๑ นายอิน ๑ นายเมือง ๑ ชาวบ้านสี่บัวทอง แขวงเมืองสิงห์ นายคอกชาวบ้านกรับ นายทองแก้ว ชาวบ้านโพทะเล คนเหล่านี้มีสมัครพรรคพวกมาก เข้าเกลี้ยกล่อมพม่า ซึ่งยกทัพมาทางเมืองอุทัยธานี ครั้นพม่าตักเตือนเร่งรัดจะให้ส่งบุตรหญิง จึงให้นายโชคุมพรรคพวกเข้ามาพม่าตาย ๒๐ เศษ แล้วพากันหนีมาหาพระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขา-

นางบวช มีความรู้วิชาการดี มาอยู่ ณ วัดโพธิ์เก้าต้นในบ้าน
ระจันเอาเป็นที่พึ่ง และพาส้มัครพรรคพวกครอบครัวทั้งปวง
มาอยู่ ณ บ้านระจัน . . .”

สำหรับ “บ้านสี่บัวทอง” นั้น ในสมัยนั้นขึ้นกับแขวง
เมืองสิงห์บุรี แต่ปัจจุบันนี้เป็น ตำบลสี่บัวทอง ขึ้นกับอำเภอ
แสวงหา และมีเขตติดต่อกับอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
เข้าใจว่าเมื่อคราวที่มีการแบ่งเขตการปกครองกันนั้นเห็น
ว่า ตำบลสี่บัวทองมีอาณาเขตใกล้เคียงกับตำบลแสวงหา
มากกว่า จึง แยกมาขึ้นกับจังหวัดอ่างทอง และขึ้นกับอำเภอ
แสวงหาในที่ที่สุด และตำบลสี่บัวทองมีอาณาเขตกว้างขวางมาก
ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ทางราชการจึงแบ่งตำบลสี่บัวทอง
ออกเป็นตำบลวังน้ำเย็นอีกตำบลหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ตำบลสี่บัวทอง ก็เคยปรากฏในพระ-
ราชพงศาวดารมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีวีรบุรุษผู้กล้าหาญ
ในท้องที่ตำบลนี้ถึง ๔ คน คือนายแท่น นายโช (ตามพระ-
พงศาวดารเขียนแบบนี้ แต่เชิงอรรถของกรมพระยาตำรา-
ราชานุภาพทรงเขียนไว้ว่า คงจะเขียนตกตัวสะกด เดิมคงจะ
เป็น “นายโชติ”) นายอิน และนายเมือง เป็นหัวหน้าในการ
รวบรวมผู้คนตั้งค่ายบางระจันขึ้น เพื่อต่อสู้พม่า (“สำหรับ

บางระจันนั้น ในพระราชพงศาวดารเขียนว่า “บ้านระจัน”)

และอีกตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า

“... แม่ทัพจึงให้แยกหัวนุ่คุมพลพม่าเจ็กร้อย ยกไปตีค่ายบ้านระจันก็แตกออกมาอีกเป็นสองครั้ง จึงให้ติงจาโบ้คุมพลเก็กร้อยยกไปตีอีกก็แตกพ่ายมาอีกเป็นสามครั้ง พวกพม่าชยาตฝีมือไทยค่ายบ้านระจันยั้งนัก หยุดอยู่อีกสองสามวัน แม่ทัพจึงเกณฑ์ให้สุรินทจอช่องเป็นนายทัพใหญ่ คุมพลทหารเกณฑ์กันทุกค่ายเป็นคนพิเศษ ม้าหกสิบม้ายกไปตีค่ายบ้านระจันอีกเป็นสี่ครั้ง สุรินทจอช่องก็ยกพลทหารไปถึง ทุ่งบ้านห้วยไผ่ พวกค่ายบ้านระจันจึงจัดกันให้นายแท่นเป็นนายทัพพลสองร้อย ให้นายทองเหม็นเป็นบิกขวา พันเรืองเป็นบิกซ้าย คุมพลกองละสองร้อย ทั้งสามกองเป็นคนทร้อย มีปืนคาบชดคาบศิลาของชาวบ้านบ้าง ปืนของพม่าซึ่งแตกหนีล้มตายเก็บได้บ้าง ทั้งเก็บกระสุนดินของพม่าซึ่งทิ้งเสียเก็บไว้ได้บ้าง และตัวนายทั้งสามคนนั้นก็นำพลทหารทั้งสามกองยกออกจากค่ายไปถึง คลองสะอาดสี่ต้น จึงตั้งทัพตากันอยู่ทั้งสามกองคอยรับทัพพม่าที่ ต้นสะอาดใหญ่ มีบ่อน้ำอยู่กลางทุ่ง กองทัพพม่ายกมาตั้งอยู่ฟากคลองข้างโน้น ได้ยิงโต้ตอบกันทั้งสองฝ่าย พม่าเห็นพวกไทยน้อยก็ตั้งรบอยู่มิได้ทีถอย ทัพ

ไทยจึงขนเอาไม้และหญ้ามาถมคลอง แล้วยกข้ามคลองรุกไปรบพม่าถึงอาวุธสิ้น เข้าไล่ตะลุมบอนฟันฆ่าพม่าล้มตายเป็นอันมาก และสุรินทจอชองนายทัพนั้นกักร่มระย้าอยู่ในกลางพล เร่งให้ตีกลองรบ รบกันตั้งแต่เช้าจนตะวันเที่ยง พลทหารไทยวิ่งเข้าฟันตัดศีรษะสุรินทจอชองขาดคกม้าตายในท่ามกลางสนามรบ และนายแท่นซึ่งเป็นนายทัพไทยนั้นวิ่งเข้าไปในกลางพลพม่า ไล่แทงพม่าตายเป็นหลายคน และตัวนายแท่นนั้นถูกปืนพม่าที่เข้าล้มลง พวกพลช่วยกันหามออกจากที่รบและพลทหารทั้งสองฝ่ายต่างอดโรย กักรอรบ ถอยออกจากกันทั้งสองข้าง หยุดพักอยู่คนละฟาก คลอง . . .”

ที่ยกข้อความจากพระราชพงศาวดารมากล่าวทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ท้องที่อำเภอแสวงหาเป็นสนามรบระหว่างไทยกับพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุ่งบ้านห้วยไผ่ นั้น ปัจจุบันบริเวณนั้น คือ ตำบลห้วยไผ่ ขึ้นกับอำเภอแสวงหา สำหรับตำบลห้วยไผ่กับค่ายบางระจันในปัจจุบันอยู่คนละฟากลำบึง ซึ่งลำบึงนี้เรียกกันว่า ลำบึงห้วยไผ่บ้าง ลำบึงบางระจันบ้าง และในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึง คลองสะดือสดัน หรือ คลอง นนทีกือลำบึงนี้เอง ค่ายบางระจันที่ตั้งอยู่คนละฟากกับตำบลห้วยไผ่นั้นนับว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมมาก เมื่อพม่า

จะตีค่ายบางระจันก็ยาก จึงตั้งทัพที่ตำบลห้วยไผ่คนละฟาก
คลอง และยิงกันคนละฟากคลอง คนไทยได้ชนเอาไม้และ
หม้อมาถล่มคลอง และข้ามมารบกับพม่าที่ทุ่งสะตือสี่ต้น สำหรับ
ทุ่งสะตือสี่ต้นในปัจจุบันนี้ก็อยู่ในตำบลห้วยไผ่เช่นกัน แต่มี
ต้นสะตือขนาดใหญ่เหลืออยู่ต้นเดียวในสมัยนั้นมีถึง ๔ ต้นด้วย
กัน ต้นสะตือที่เหลือนี้ชาวบ้านรักษาไว้เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์

ในการรบกันระหว่างพม่ากับไทยครั้งนั้น พม่าเข้าตี
ค่ายบางระจันอยู่ถึงครั้งที่ ๘ จึงสามารถตีเอาค่ายบางระจัน
แตก จะเห็นว่าท้องที่ในอำเภอแสวงหา ที่กล่าวถึงในครั้งนั้น
ก็มีตำบลสี่บัวทอง ตำบลห้วยไผ่ และทุ่งสะตือสี่ต้น แต่ไม่
ได้กล่าวถึงตำบลแสวงหาเลย คงจะเป็นเพราะว่าสมัยนั้นคน
ไทยที่ตำบลแสวงหาอพยพไปอยู่ค่ายบางระจันเสียหมด
บริเวณนั้นจึงกลายเป็นฐานทัพของพม่าไปเสีย และบ้านแสวง-
หาจึงไม่มีรอยพิมพ์ใจสำหรับคนไทยเท่ากับสี่บัวทอง ห้วยไผ่
และทุ่งสะตือสี่ต้น

ชื่อตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอแสวงหา ที่มีประวัติ
และเรื่องเล่ากันมา พอจะแยกให้เห็นชัดได้ดังนี้

แสวงหา

เป็นชื่อหมู่บ้านที่พวกนักล่าสัตว์เที่ยวแสวงหาสัตว์ป่า
จนตงเป็นชื่อหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ในที่สุด

บ้านพราน

เป็นชื่อหมู่บ้าน ที่พวกนักล่าสัตว์หรือนายพรานมาตง
เป็นหมู่บ้านอาศัยอยู่ จนกลายเป็นชื่อตำบลบ้านพรานใน
ปัจจุบัน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาประมาณ ๓ ก.ม.

บ้านเพชร

เป็นชื่อหมู่บ้านที่สัตว์ป่าถูกฆ่าตาย เดิมเรียกบ้าน-
เพชรสังหาร จนเหลือสน ๆ ว่าบ้านเพชร ปัจจุบันเป็นชื่อ
หมู่บ้านและชื่อวัด อยู่ในท้องที่ตำบลแสวงหา หมู่บ้านนี้ห่าง
จากที่ว่าการอำเภอแสวงหาประมาณ ๒ กิโลเมตร

ห้วยไผ่

เป็นชื่อหมู่บ้านที่เป็นสนามรบ ระหว่างไทยกับพม่า
ครั้งไทยตงค่ายบางระจัน ปัจจุบันเป็นชื่อตำบลห้วยไผ่ อยู่ห่าง
จากที่ว่าการอำเภอประมาณ ๖ กิโลเมตร

ทุ่งสะตอสดัน

เป็นทุ่งที่พม่ากับไทยรบกันในสมัยนั้น เดิมมีต้นสะตอ
อยู่สดัน ปัจจุบันมีต้นสะตอเหลืออยู่เพียงต้นเดียว มีขนาด
ใหญ่โตมาก อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาไปทางเหนือ
ประมาณ ๗ กิโลเมตร

สี่บัวทอง

เป็นหมู่บ้านของวีรบุรุษไทยที่เริ่มตั้งค่ายบางระจันขึ้น
ซึ่งมีนายแทน นายโชติ นายอิน และนายเมือง ปัจจุบันนี้
เป็นชื่อตำบลสี่บัวทอง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหา
ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๑ กิโลเมตร มีถนนติดต่อกัน
ได้แต่ยังไม่ดีนัก และตำบลสี่บัวทองนี้เป็นเขตติดต่อกับ
จังหวัดสุพรรณบุรี และสิงห์บุรีด้วย ในสมัยอยุธยา หมู่บ้าน
ขึ้นกับแขวงเมืองสิงห์บุรี

การเดินทางไปยังที่ว่าการอำเภอแสวงหาปัจจุบันนี้ ยัง
ไม่สะดวกนัก เพราะสะพานข้ามแม่น้ำน้อยที่อำเภอโพธิ์ทอง
ยังไม่เสร็จ และถนนจากอำเภอโพธิ์ทองธไปยังอำเภอแสวงหา
ซึ่งมีระยะทางเพียง ๑๑ กิโลเมตรเท่านั้นก็ยังไม่ดี ใช้เป็น
ทางคนเดิน และรถจักรยานหรือรถจักรยานยนต์เล่นได้เท่า

นั้น ถ้าหากสะพานเสร็จและถนนเสร็จ การเดินทางจากตัวจังหวัดอ่างทองไปยังอำเภอแสวงหาจะสะดวกมาก และมีระยะทางเพียง ๒๐ กิโลเมตรเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ถ้าจะนำรถยนต์ไปให้ถึงที่ว่าอำเภอแสวงหาให้ได้จริงๆ ก็ไปได้ แต่เป็นทางอ้อมระยะไกล ไม่สะดวกนัก คือจากอ่างทองไปตามถนนคันคลองชลประทานสายอ่างทอง-สิงห์บุรี แต่แยกที่ตอนข้ามสะพานคลองกระทุ่มโพรงแล้ว จะมีถนนคันคลองชลประทานไปข้ามสะพานแม่น้ำน้อยที่ท่าข้าม แล้วไปตามถนนสิงห์บุรี-บางระจัน โดยผ่านค่ายบางระจัน แต่เลยค่ายบางระจันจะมีทางแยกทางซ้ายมือเข้าอำเภอแสวงหา หรือเมื่อข้ามสะพานแม่น้ำน้อยที่ท่าข้ามแล้ว แยกโค้งใต้ลงมาตามถนนคันคลองชลประทานถึงอำเภอท่าช้าง จากนั้นจะมีถนนจากอำเภอท่าช้างไปยังอำเภอแสวงหา ซึ่งมีระยะทางไกลกว่าไปตามถนนสิงห์บุรี-บางระจัน แต่อย่างไรก็ตามการเดินทางดังกล่าวทั้ง๒ทางนี้ก็ไม่สะดวกเลย เพราะเป็นทางระยะไกล ต้องอ้อมมาก

โบราณวัตถุสถานในท้องที่อำเภอแสวงหา

เนื่องจากท้องที่อำเภอแสวงหา มีคนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว จึงมีโบราณวัตถุสถานสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่หลายแห่ง

และยิ่งไปกว่านั้นในท้องที่อำเภอแสวงหา^๕ยังมีคูเมือง ที่บ้าน
คูเมือง ตำบลห้วยไผ่ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเมืองโบราณเล็ก ๆ
สมัยทวารวดีมาก่อน จึงกล่าวได้ว่า ท้องที่อำเภอแสวงหา^๕
มีคอนอาศัยอยู่มาแต่โบราณ หลายร้อยปีมาแล้ว จะได้กล่าว
ถึงโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ตามลำดับไป

บ้านคูเมือง

บ้านคูเมืองตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลห้วยไผ่ อำเภอแสวง-
หา อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาไปทางเหนือประมาณ
๔ กิโลเมตร การเดินทางจากที่ว่าการอำเภอไปยังบ้านคูเมือง
ในปัจจุบันยังไม่สะดวกนัก เพราะถนนยังไม่คึก แต่ถ้า
หากท่านได้เดินทางไปยังค่ายบางระจันแล้วอาจจะเลยไปยัง
บ้านคูเมืองได้ไม่ยากนัก เพราะมีสะพานไม้ข้ามระหว่างค่าย
บางระจันกับวัดยาง ตำบลห้วยไผ่ รถยนต์เล็ก ๆ แล่นได้
จากวัดยางจะมีถนนเล็ก ๆ ไปถึงบ้านคูเมือง ระยะทางจาก
ค่ายบางระจันไปถึงบ้านคูเมือง ประมาณ ๓ กิโลเมตรเศษ

คูเมืองที่บ้านคูเมืองนี้ นายบวสเชอติเย นักโบราณ
คดีชาวฝรั่งเศส พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้สำรวจ
พบ และสันนิษฐานว่าเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ทั้งจะ

ขอคัดข้อความจากบันทึกรายงานการสำรวจของชุมชนศึกษา
วัฒนธรรม-โบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ตอนหนึ่งว่า

“... บนลำน้ำอันใกล้กับบ้านบางระจัน ในเขตอำเภอสว่าง
แสวงหา นายบวสเชอติเย นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส พร้อมด้วย
ค้ายเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ได้สำรวจพบเมืองโบราณสมัย
ทวารวดีที่ บ้านคูเมือง ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับเมืองที่บ้านคู
เมืองบน ลำคลองสีบัวทอง ในเขตอำเภอกุฉินารายณ์ บึงบอระเพ็ด
มีคูเมืองขนาดกว้าง ไม่มีกำแพงเมือง ขนาดของตัวเมือง
เล็กกว่าเมืองแรกเล็กน้อย ภายในตัวเมืองไม่พบทราบโบราณ
สถานในทางศาสนา แต่พบเนินดินเศษหม้อ และลูกปัดเช่น
กัน เมื่อพิจารณาศึกษาภูมิประเทศที่ตั้งและลำน้ำ ตลอดจน
เปรียบเทียบลักษณะเมืองทั้งสองแล้ว เห็นว่าตั้งอยู่บนลำน้ำ
เดียวกัน ลำคลองสีบัวทอง ในเขตอำเภอกุฉินารายณ์ บึงบอระเพ็ด
และลำน้ำบางระจัน เคยเป็นทางเดินเก่าของลำแม่น้ำน้อยมา
ก่อนอย่างแน่นอน เมืองสมัยทวารวดีทั้ง ๒ เมืองนี้ ตั้งอยู่
ในที่ลุ่ม จึงจำเป็นต้องขุดคูเมืองให้กว้าง เพื่อเอาดินมาถม
บริเวณเมืองให้สูง เพื่อไม่ให้น้ำท่วมถึง ส่วนคูเมืองก็มีหน้าที่
ป้องกันศัตรูไปในตัว...”

สำหรับเมืองโบราณสมัยทวารวดีอีกเมืองหนึ่ง ที่กล่าวถึงในบันทึกรายงานการสำรวจที่ยกมาลงไว้นี้ อยู่ที่อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี จึงเห็นได้ว่าเมืองโบราณทั้ง ๒ นี้ อยู่ห่างกันมากนัก จึงนำที่กรมศิลปากรหรือคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ควรร่วมกันสำรวจและขุดค้นให้ได้หลักฐานที่แน่นอนต่อไป

จากลักษณะของบ้านคูเมืองในปัจจุบัน มีผู้คนไปตั้งบ้านเรือนอยู่มากแล้ว เนื้อที่ของบริเวณบ้านคูเมืองทั้งหมดมีประมาณ ๖๐-๗๐ ไร่ และทางกรมชลประทานได้ขุดคลองชลประทานผ่านกลางบ้านคูเมืองไปเสียอีก และเมื่อตอนขุดคลองชลประทานนี้ ชาวบ้านแถบนั้น ได้พบกระดูกสัตว์ต่าง ๆ เศษเครื่องปั้นดินเผามากมาย และยังพบโอ่งดินเผาขนาดสูงประมาณ ๒ ฟุต เก็บไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านคูเมืองนี้ นอกจากนั้นก็พบหินบดยาเข้าใจว่าเป็นหินบดยาสมัยทวารวดี สืบได้จากดินที่ขุดขึ้นมาจากคลองนั้น มีเศษเครื่องปั้นดินเผาอยู่ทั่วไป

สำหรับคูเมืองที่คนโบราณขุดขึ้นมาได้ขุดใหม่ทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่อยู่ใกล้กับลำบึงห้วยไผ่หรือลำบึงบางระจันซึ่งเข้าใจว่าเป็นแม่น้ำน้อยมาก่อน คือแทนที่จะใช้แม่น้ำเป็นคู

เมืองได้ค้ำหนึ่งก็ไม่ใช่ แบบกรุงศรีอยุธยาใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคเมืองแถบทิศตะวันตกไปในตัว แต่ลักษณะของคูเมืองที่บ้านคูเมืองนี้ อยู่ห่างจากแม่น้ำไม่มากนัก แล้วขุดคูเชื่อมระหว่างคูเมืองกับแม่น้ำอีกทีหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังสังเกตเห็นได้ชัดเจน

ที่บ้านคูเมืองนี้ถ้าหากกรมศิลปากร หรือมหาวิทยาลัยศิลปากรจะรีบสำรวจขุดค้นได้เร็วเท่าไรก็จะเป็นการดี จะทำให้ชาวอ่างทอง และชาวไทยใต้ทราบเรื่องราวของเมืองโบราณแห่งนี้ให้แน่นอนเสีย และถ้าหากปล่อยนานไป ชาวบ้านอาจจะทำลายหลักฐานบางอย่างโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้

วัดบ้านพราน

วัดบ้านพรานนี้ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านพราน ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาลงมาทางทิศใต้ประมาณ ๓ กิโลเมตร มีถนนที่รถยนต์แล่นได้ดีพอสมควร ดีกว่าถนนจากที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทองไปวัดบ้านพรานเสียอีก เพราะถนนจากอำเภอโพธิ์ทองไปยังอำเภอแสวงหา นั้น ต้องผ่านตำบลบ้านพรานนี้ก่อน ระยะทางจากอำเภอโพธิ์ทองไปยังตำบลบ้านพรานประมาณ ๘ กิโลเมตร

วัดบ้านพรานนี้เป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยาตอนปลายวัดหนึ่งมีโบราณวัตถุสถานที่ยังเหลืออยู่ก็คือ วิหารซึ่งมีฐานโค้งแบบวิหารในสมัยอยุธยาตอนปลายทั่วไป แต่ก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่เรื่อยจึงยังมีสภาพดีเป็นส่วนมากหลังคาที่มุงกระเบื้องใหม่ไม่ใช่กระเบื้องลอนคู่ วิหารมีประตูทางเข้า ๒ บาน และหน้าต่าง ๒ บาน พระพุทธรูปภายในวิหารเป็นพระพุทธรูปศิลาทรายสมัยอยุธยาตอนปลายมีชื่อว่า “หลวงพ่อไกรทอง” ประชาชนมาไหว้กันอยู่เสมอ ส่วนพระอุโบสถนั้นเพิ่งสร้างขึ้นใหม่สวยงามมาก ท่านเจ้าอาวาสเล่าว่าพระอุโบสถหลังใหม่นี้สร้างทับพระอุโบสถหลังเก่าซึ่งมีผนังหนาราว ๑ เมตร และพระประธานองค์ใหญ่ในพระอุโบสถก็เป็นพระศิลาทราย แต่ปัจจุบันถูกพอกทับและปิดทองแล้ว ส่วนโบเสมาก็เป็นโบเสมาเก่าเป็นหินสีเขียว ส่วนในบริเวณวัดก็มีพระพุทธรูปศิลาทรายไม่มีเศียรมากมาย และในวิหารก็ยังมีเศียรพระพุทธรูปศิลาทรายอยู่ถึง ๓ เศียรด้วยกัน วัดบ้านพรานนี้จึงเป็นวัดเก่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลายอย่างไม่มีปัญหา

สำหรับที่วัดบ้านพรานนี้ มีปริศนาที่เล่ากันต่อๆ มาว่า

“สองศอกพาดป่า สามวาพาดอก
ถ้าใครคิดตก อยู่ท่าท้ายเรือเหนือ”

และใกล้ ๆ กับวัดบ้านพราน^{นี้}เอง มีวัดร้างอยู่หลาย
วัดด้วยกัน คือวัดช่องลมซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดบ้าน
พราน ห่างกันราว ๕๐๐ เมตร ที่วัดช่องลม^{นี้}ยังมีซากผนัง
อิฐอยู่ และมีพระพุทธรูปศิลาทรายไม่มีเศียรอยู่ ๑ องค์ด้วย
นอกจากวัดช่องลมแล้ว ทางทิศตะวันตกของวัดบ้านพรานก็
มีวัดร้างอีกวัดหนึ่งคือวัดเล็ก มีผู้เล่าว่าเดิมมีผนังอิฐ และ
เคยมีผู้ขุดได้กำไล ตะกรุด สร้อยคอ สังวาลย์ และกระดูก
ในบริเวณวัดเล็ก^{นี้} ถัดวัดเล็กออกไปทางทิศตะวันตกก็มี วัด
ร้างอีก ๒ วัด คือ วัดกุฎและวัดป่า จึงเห็นได้ว่าที่ตำบล
บ้านพราน^{นี้}แต่เดิมคงมีคนอาศัยอยู่มานานแล้วอาจจะถึงสมัย
อยุธยาตอนต้นหรือสมัยสุโขทัยก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบล
บ้านพราน^{นี้}มีลำคลองที่^{นี้}ดินเลนมาก แยกจากคลองที่มาจาก
ลำห้วยไผ่ บางระจัน ซึ่งคลอง^{นี้}เข้าใจว่าเป็นแม่น้ำน้อยเก่า
ที่^{นี้}ดินเลนไป

วัดยาง

วัดยางตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลห้วยไผ่ ริมลำบึง ห้วยไผ่

หรือลำบึงบางระจัน ตรงข้ามฟากกับค่ายบางระจันทีเดียว มีสะพานไม้รถยนต์เล็ก ๆ แล่นผ่าน ได้ข้ามฟากไปยังค่ายบางระจัน ซึ่งสะพานดังกล่าวอยู่ที่วัดยางนี้

วัดยางนี้เข้าใจว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย เพราะยังปรากฏโบราณวัตถุสถานในวัดนี้คือ พระอุโบสถซึ่งมีฐานโค้ง ทางวัดได้ทำหลังคาสังกะสีชั่วคราวให้ เพราะภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปชำรุดอยู่หลายองค์ ล้วนทำด้วยศิลาทรายและปูนปั้น นอกจากนี้ก็มีใบเสมาหินทรายชำรุดอยู่หลายใบด้วยกัน

และไต่วัดยางลงไปสักครึ่งกิโลเมตร มีเนินดินอยู่เนินหนึ่ง รถแทรกเตอร์ไปเกรตเข้าก็พบกรุพระเครื่องหลายโองด้วยกัน ล้วนมีพระเครื่องชนิดต่าง ๆ เช่น โมกขลาดินเผา พระร่วงชิน และพระบูชาปางห้ามญาติก็มีบริเวณใกล้กับวัดยางนี้จึงเป็นบริเวณที่น่าสำรวจ ศึกษา และขุดค้นอย่างยิ่ง เพราะเป็นบริเวณที่อยู่ตรงข้ามฟากค่ายบางระจัน ชาวไทยในสมัยนั้นอาจจะฝังสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ไว้ จากการที่ชาวนา ชาวไร่ ไถนา ขุดดินกันบริเวณแถบตำบลห้วยไผ่ นี้ ก็มักจะพบอาวุธต่าง ๆ ที่ไทยกับพม่าใช้รบกันอยู่เสมอ

วัดหัววัง

วัดหัววังหรือวัดหลวงวังนี้เป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ริมฝั่ง
ห้วยไผ่เช่นเดียวกับวัดยาง และอยู่ตรงข้ามฟากกับค่ายบาง-
ระจันเช่นกัน ห่างจากวัดยางไปทางตะวันตกราว ๑ กิโลเมตร

ปัจจุบันนี้ยังมีซากพระอุโบสถถูกปกคลุมด้วยต้นไม้
และหญ้า พระอุโบสถยังมีผนังอยู่ทั้ง ๔ ด้าน มีใบเสมา
ศิลาทรายอยู่เกลื่อนกลาดภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปศิลา
ทรายและปูนปั้นชำรุดอยู่หลายองค์ และมีซากเจดีย์อยู่ทาง
ทิศตะวันออกของพระอุโบสถ ๑ องค์ บริเวณรอบพระ-
อุโบสถพบกระเบื้องลอนอยู่เกลื่อนกลาด

วัดหัววังนี้คงจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาเช่น
เดียวกับวัดยาง และคงจะร้างไปเมื่อค่ายบางระจันแตกนั่นเอง

วัดสี่บัวทอง

วัดสี่บัวทองตั้งอยู่ที่ตำบลสี่บัวทอง อำเภอแสวงหา
ห่างจากที่ว่าการอำเภอแสวงหาประมาณ ๑๑ กิโลเมตร มี
ถนนที่รถยนต์วิ่งได้ถึงวัดนี้แต่ถนนไม่สู้ดีนัก แต่ก็ยังดีกว่า
ถนนจากโพธิทอง—แสวงหา ถ้าหากจะเดินทางจากค่ายบาง
ระจันไปยังวัดสี่บัวทองก็นับว่าสะดวกมาก เพราะมีถนนถึง
เช่นกัน

วัดสี่บัวทองเป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยา พอ ๆ กับวัด
 ยาง วัดหัววัง และวัดบ้านพราน โบราณวัตถุสถานที่แสดง
 ว่าวัดสี่บัวทองเป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยา ก็คือพระอุโบสถซึ่งเหลือ
 ของเดิมคือผนังเพียง ๒ ด้าน คือด้านหน้าและด้านข้างนอก
 นั้นพังไปมาก ผนังพระอุโบสถหนาเกือบ ๑ เมตร ใช้อิฐก่อ
 ขนาดใหญ่ รอบนอกมีซากกำแพงแก้วหนาราว ๑ เมตร
 รอบพระอุโบสถ ใบเสมาเป็นศิลาทราย ภายในพระอุโบสถ
 มีพระพุทธรูปศิลาทรายสมัยลพบุรี แต่ไม่มีเศียร เพราะถูก
 ชะโมยตัดไป แต่ผลสุดท้ายก็นำมาคืน ทางวัดจึงเก็บรักษาไว้
 ไม่นำมาต่อไว้ดังเดิม นอกจากนั้นยังมีผู้เล่าว่า ได้เคยพบพระ-
 พุทธรูปนาคปรก สมัยลพบุรี แต่ไม่มีเศียรเช่นกันจำหลัก
 ด้วยศิลาทราย ซึ่งพบในวัดนี้ และยังพบกระเบื้องเชิงชาย
 เป็นรูปเทพนมในวัดนี้เป็นจำนวนมาก เข้าใจว่าพระอุโบสถ
 หลังเก่านี้คงมุงด้วยกระเบื้องลอน และปัจจุบันนี้ยังมีแผ่น
 หินขนาดใหญ่ ๑ แผ่น ในบริเวณวัดนี้ด้วย

เหนือวัดสี่บัวทองไปราว ๑ กิโลเมตร มีวัดร้างอีก
 ๑ วัด แต่ไม่ปรากฏว่าชื่อวัดอะไร มีซากวิหารหลังเล็ก ๑
 หลัง สร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่เช่นกัน ผนังวิหารหนาเกือบ
 ๑ เมตร มีซากพระพุทธรูปศิลาซำรูปและกระเบื้องลอนแตก
 อยู่มากมาย

จึงสันนิษฐานได้ว่า วัดทั้ง ๒ นี้คงจะสร้างในสมัย
 อยุรยาตตอนปลาย และคงจะร้างไปเมื่อตอนค่ายบางระจันแตก
 ผู้คนคงอพยพไปยังค่ายบางระจันกันหมด โดยเฉพาะมีวีร-
 บุรุษถึง ๔ ท่านจากตำบลสีบัวทอง ที่เป็นผู้ริเริ่มตั้งค่าย
 บางระจันขึ้นเพื่อต่อสู้พม่าในสมัยนั้น และในสมัยนั้นคงมีผู้คน
 อาศัยอยู่มากในบริเวณนี้ เพราะบริเวณนี้อยู่ริมคลองสีบัวทอง
 ซึ่งในสมัยนั้นอาจจะเป็นแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งก็ได้ ปัจจุบันนี้
 วัดสีบัวทอง และตำบลสีบัวทองก็ตั้งอยู่ริมคลองสีบัวทองนี้
 และเหนือจากวัดสีบัวทองขึ้นไปราว ๓ กิโลเมตร ก็มีบึงสีบัว-
 ทองซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่มีเนื้อที่หลายพันไร่ และบึงนี้ก็กั้น
 เขตอำเภอบางระจันกับอำเภอแสวงหาด้วย เข้าใจว่าในสมัย
 โบราณผู้คนแถบนี้คงอุดมสมบูรณ์เพราะมีทั้งบึงและแม่น้ำ
 และมีบึงสีบัวทองในปัจจุบันนี้เห็นเขินไปมากแล้ว ❀